

Doc. dr. Dušana Findeisen

Slovenska univerza za tretje življenjsko obdobje, Ljubljana

Evropska platforma starejših, Bruselj

Andragoški kolokvij, maj 2009

Družbeno ekonomsko ozadje izobraževanja odraslih v poznejših letih življenja

Evropske države in regije se starajo in tudi zato pospešeno razmišljamo o izobraževanju starejših. Vseh skupin starejših. Prebivalstvo se stara tudi v tem stoletju, prvič v zgodovini pa se pojavi v 20. stoletju in znanstveniki ne znajo dobro razložiti zakaj. Ker se je dobro razvila pre-natalna medicina? Ker se je dobro razvila pediatrija? Ker so življenjske okoliščine boljše? Ker smo vednejši? Zato, ker ni dovolj priseljencev? Morda zato, ker ne najdemo pravega ravnovesja med družinskim in delovnim življenjem in se posledično rodnost zmanjšuje? Vzrokov je veliko. Rodnost hitro pada v Italiji, najhitreje v pokrajini Liguriji. Upada v Grčiji, na Severu Grčije. Otroci se ne rojevajo v dovoljšnjem številu v Vzhodni Nemčiji, kajti mlada dekleta se izseljujejo. Število prebivalcev se večja le v nekaterih pokrajinah, kjer je veliko priseljencev (v regijah Francije, Irske, ipd.) Poljska se med novimi članicami Evropske Unije stara najhitreje, Slovenija najpočasneje, a vendar.

Na drugem Prebivalstvenem forumu v Bruslju v februarju letos sem se pogovarjala s Stephenom Kroenerjem, vodilnim avtorjem dela »Prebivalstvena prihodnost Evrope«. V tem delu so raziskovalci popisali svoje ugotovitve glede prebivalstvenih premikov v Evropi. Mnogi med njimi so za bralce nepričakovani. Obravnavajo tudi Slovenijo. Dokaj verljivo.

Slovenija, pravijo, je po dohodku na glavo prebivalca prehitela Portugalsko, staro članico Unije. Tako Slovenija ni več država z nizkimi stroški dela. Takšna, ki lahko ponudi »štiri milijone pridnih rok« za malo denarja. Ti časi so minili. Na kaj se tedaj lahko Slovenija opre, če želi biti konkurenčna? Odgovor je jasen: na znanost, razvoj, izobraženost vseh, poudarjam vseh svojih ljudi. Za konkurenčnost Slovenije torej ni pomembno število otrok/ to je stara paradigma/ marveč so potrebni dobro izobraženi in srečni mladi ljudje, ki se bodo znali vključiti v skupnost. Za Slovenijo pa je prav tako pomembna izobraženost vseh segmentov njenega prebivalstva, in so.seveda , pomembni tudi v ekonomski in družbeni razvoj vključeni starejši.

Nekatera dejstva so torej neizpodbitna : *Evropa se stara in v tem vidimo*, morda se tudi ne boste strinjali, *izjemno priložnost za njen razvoj*. Nenazadnje je tudi današnji Andragoški kolokvij dokaz

tega. Danes nismo tu, da bi »pomagali« starejšim ljudem. Danes smo tu, da se ukvarjamo s svojo problematiko, s problematiko naše družbene skupnosti. da z razpravo o izobraževanju starejših, iščemo razvojne možnosti zanjo.

Evropske rasežnosti izobraževanja starejših odraslih

Evropske razsežnosti se v mnogočem, glede tega vprašanja, pričenjajo v Sloveniji.¹ *Problematiko izobraževanja starejših odraslih ali ljudi v poznejših letih življenja v tesni povezavi s problematiko starosti in staranja* smo v Sloveniji pričeli preučevati že pred četrto stoletje, med prvimi v Evropi, ob nastanku Slovenske univerze za tretje življenjsko obdobje. Samo problematiko starosti in staranja pa so zavezeto in z veliko uspeha preučevali na slovitem Geriatričnem inštitutu v Ljubljani, kjer smo tudi sami pri profesorju Bogdanu Leskovicu našli prve spodbude za svoje izobraževalno delo.

Univerze za tretje življenjsko obdobje pa se najprej pojavijo v Franciji, leta 1973- prva v Toulousu, nadaljnjih 63 nastane še v istem letu, seveda ne brez pomoči. To je čas socialistične vlade, na čelu države takrat ni poslovnost, marveč humanistično naravnani mislec Francois Mitterrand in izobraževanje starejših odraslih tako postane ena od programskih tez socialistične vlade.

V Sloveniji ustanovimo Univerzo deset let kasneje, tger dosti prej kot v mnogih drugih evropskih državah. Že takrat smo imeli nekaj prednosti; Slovensko Univerzo smo ustanovili in domislili andragogi, zato smo njen pomen zagledali drugače kot so ga zagledali v drugih evropskih državah. Ustanovitelj prve univerze v Toulousu Pierre Vellas je bil namreč profesor mednarodnega prava, univerzi v Lyonu je botrovala Helene Reboul profesorica, ki je v Francijo uvedla psihologijo staranja, ipd. Za vsemi univerzami, pa so stali humanistično naravnani misleci. Vsi so verjeli, tako kot mi, v to, da *človek razvija od rojstva do konca življenja*.

EUROSTAT- ova raziskava v osemnajstih državah o udeležbi starejših odraslih v izobraževanju, pokaže, da je Slovenija visoko takoj za Avstrijo, ki je svoje visokošolske ustanove brezplačno odprla starejšim študentom (tistim nad 45 let) in je zanje ustanovila tudi svetovalne službe. In v tem je njena prednost. V čem pa je naša primerjalna prednost? Dejala bi, da predvsem v *tesni povezavi prakse in raziskovanja*. *Naša praksa nikoli ni bila splepa. Zmeraj smo vedeli, kaj velja uvesti, kaj obdržati, kaj opustiti in zakaj. Izkazalo se je tudi, da je prednost* v tem, da smo Univerzo ustanovili kot nevladno organizacijo, ki je svobodnejša od akademskega okolja; da smo zgodaj uvedli *izobraževanje za*

¹ Podobno so se čudili raziskovalci EUROSTAT-a »

življenje, takšno izobraževanje pa je par excellence neformalno. Tu ne gre toliko za transmisijo znanja marveč bolj za konstruiranje novega znanja skupaj z udeleženci.

Prednost je tudi v izvorno, kulturno in družbeno našem, slovenskem konceptu Univerze za tretje življenjsko obdobje, ki je zrasel iz našega kulturnega okolja, iz naših ljudi, iz naših raziskav in prakse, ki smo jo inducirali pred 25 leti. *Prednost je v spodbujanju sodelovanja generacij, v omogočanju prostovoljstva znotraj in zunaj Univerze, ki mnogim vrača občutek lastne družbene vrednosti. Prednost je v tem, da smo prve študijske krožke Univerze in njihovo učenje takoj povezali z lokalnim okoljem, z delovanjem starejših ljudi v lokalnem okolju. Tako so se študenti neprestano preverjali v očeh javnosti.* Prednost je v tem, da smo vedeli, da vsak človek potrebuje primarne družbene skupine (kjer vladajo bližnji odnosi in čustvene vezi) in smo takšne na univerzi tudi omogočili. Uvedli smo izobraževanje osredotočeno na osebne in družbene potrebe posameznikov in *izobraževanje starejših kot način življenja*. To pa je nadvse kompleksen pojem. Da je to izobraževanje od prvega dne spremljala kampanja za prepričevanje javnosti, je odveč poudariti.

Poudarjam pa, da je morda naša bistvena prednost drugod. V povezanosti izobraževanja starejših odraslih z raziskovanjem. Prednost je v razvitih, dobro opredeljenih konceptih izobraževanja starejših, ki smo jih povezali v lastno teorijo. Številne so namreč naše raziskave izobraževanja starejših odraslih, četudi so potekale na omejenem, majhnem vzorcu (za večje bi potrebovali razumevanje lokalnih in nacionalnih oblasti). Te raziskave so nam pomagale prakso voditi v smeri, ki so jo nakazali starejši udeleženci izobraževanja. Nastalo je veliko majhnih rešitev, ki so nazadnje prinesle ne le dobro razvito izobraževanje starejših, marveč tudi druge družbene spremembe. Danes se izobraževanju starejših odraslih nihče več ne čudi. Zvečine prepričani, da je to izobraževanje potrebno in koristno za starejše. Več pa je težav v tem, da bi zagledali, da je to izobraževanje potrebno vsem (starejšim delavcem, ljudem pred upokojitvijo, ljudem v tretjem življenjskem obdobju pa tudi onim v visoki starosti, da je znanje starejših potrebno tudi za druge generacije, da se znanje starejših sme in se mora preteči v organizirano sodelovanje starejših v družbi v plačano delo in profesionalno prostovoljstvo, takšno za katero se moramo izobraževati: v **dejavno staranje torej**.

Pa vendar, kljub razvitemu izobraževanju starejših odraslih, ki veča integriranost starejših v družbo, nimamo ključa do tega, kako zagotoviti enakovrednejši položaj vseh generacij v družbi; mladih, ljudi srednjih let, ljudi v poznejših letih življenja. Bilo bi naivno misliti, da to lahko dosežemo zgolj z dostopom starejših in vseh drugih generacij do kulture in izobraževanja. Bilo bi naivno, če bi verjeli, da lahko k temu pripomorejo zgolj danes številnejši nosilci izobraževanja starejših v našem prostoru (39 univerz za tretje življenjsko obdobje v 38 krajih po Sloveniji, mreža študijskih krožkov

Andragoškega centra Slovenije, ki je pritegnila mnoge starejše, Inštitut Antona Trstenjaka s svojimi izobraževalnimi programi za medsebojno razumevanje generacij in samopomoč starejših, muzeji, društva upokojencev, stanovska društva, ljudske univerze, itd). Bilo bi še bolj naivno, verjeti, da lahko enakovrednejši položaj vseh generacij v družbi; mladih, ljudi srednjih let, ljudi v poznejših letih življenja zagotovijo zgolj številni evropski in domači politični dokumenti: Lizbonska strategija, kjer je v središču pozornosti več znanja za vse, več družbene trdnosti in povezanosti, sodelovanje vseh družbenih skupin v družbi, različne slovenske strategije. In vendar, če želimo biti zdrava družba (Fromm) tedaj moramo zagotoviti, da je vanjo vključenih čim bolj in čimvečje število prebivalcev. Še več, *starejši so postali najštevilčnejša družbene skupina*. Ali lahko ostanejo obrobna družbena skupina brez škode za razvoj nas vseh? Ali lahko ostanejo odmaknjeni od izobraževanja med tem, ko se družba spreminja in zahteva nenehno izobraževanje vseh? Avstrijske raziskave so pokazale, da se 60 % vsega, kar imajo starejši, preteče k mladim, mlajšim. Ali lahko to trditev posplošimo in porečemo, da se 60 % znanja, ki ga pridobijo, ki ga pridobimo starejši preteče k mlajšim? Sanja Knežević je raziskovala širše učinke učenja starejših torej tudi učinke izobraževanja starejših na različne skupnosti, ki jim ti pripadajo. Njena in druge raziskave denimo raziskava NIACE to potrjujejo. Znanje se namreč gradi predvsem v neformalnem okolju in neformalnem izobraževanju, pretaka se v družbi, kjer so generacije med seboj povezane. Še več, *znanje je lahko vezno tkivo med generacijami*. Tu bi rada znova opozorila na stereotipe, ki nas obvladujejo. Nas- nihče ni tu izvzet- celo strokovnjaki, politiki, nevladne organizacije, Evropska komisija, izobraževalne organizacije in njihovi izobraževalci niso izvzeti. Po nekem čudnem in neutemeljenem razmišljanju namreč še zmeraj verjamemo, da se starejši učijo slabše, da je njihovo znanje manjvredno, da koristi zgolj njim, da je namenjeo krajšanju prostega časa torej pasivnemu preživljanju prostega časa, da nima vpliva na njihov razvoj, da ne vpliva na družbeni razvoj, skratka, da je organizirano učenje starejših odraslih namenjeno zgolj druženju starejših. Ker pa imamo iz industrijskega obdobja tudi poglede na prosti čas, se nam zdi, da prosti čas, ki ni namenjen obnavljanju moči za delo, ne vreden, izobraževanje starejših špa neaj ne bi bilo namneno delu (tudi tu vlada velika zmota) marveč naj bi bilo preprosta prostočasna dejavnost, tako kot uživanje kave v kavarni ob družbi vrstnikov.

Pa vendar teorije kažejo drugače. (

Če zaključim, takšno razmišljanje je znanstveno neutemeljeno. Učenje, izobraževanje vplivata na vse sfere življenja, (zmožnost učenja pa ni odvisna od starosti marveč je povezana s kognitivno razvitostjo naših bližnjih, našega partnerja, okolja v katerem živimo- je namreč socialno in kulturno pogojena- zmanjša se zaradi žilnih in srčnih ali možganskih okvar, te pa srečujemo v vseh življenjskih obdobjih. Nasprotno pa je zmožnost učenja pogojena s stališči, s statusom, ki ga imamo v družbi, s predhodnim učenjem, z življenjsko potjo, ki smo jo prehodili, z okolji v katerim smo se gibali, s kulturno sledjo v

nas. Naj s tem v zvezvi postavim vprašanje: »Se vam zdi, da je zmožnost učenja žensk manjša od zmožnosti moških?« Verjetno boste dejali, da temu ni tako. Še pred sto leti pa je veljalo prepričanje, da se dobro učijo le moški. Vse drugo je bilo » ženska pamet«. Ko boste razmišljali o izobraževanju starejših in o vrednosti tega izobraževanja, imejte v mislih dejstvo: če bi ženskam odkrekali zmožnost učenja, bi bilo pol našega prebivalstva izključenega iz izobraževanja (izobraževanja odraslih) in tedaj bi druga polovica prebivalstva(moški) ostala neuka. Kajti znanje je vtakano v začarani krog. Več ga je, več ga ustvarimo. Več ga predamo, več ga dobimo. *Znanje in kultura morata krožiti , brez ovir, sicer zgubita moč in zgubita vrednost.* Pregrade, predsodki.pomankanje družbenga prepoznanja ju zmanjšujejo.

Izobraževanje za vse

Izobraževanje za vse, torej. Izobraževanje za vse in v vseh razsežnostih je stara zamisel, ki jo srečujemo že v času francoske revolucije, že pri utemeljitelju francoske republikanske šole v njegovem Načrtu za javni uk, Nicolasu de Condorcet-ju, ki trdi, da naj se izobražujejo vsi, tudi odrasli in tudi ženske, pri Paulu Lengradnu, Edgarju Fauru in drugih utemeljiteljih teorije permanentnega izobraževanja, leta 1972, ki so prvi opozorili na to, da naj se človek uči in izobražuje vse življenje, poudarjam izobražuje, kajti za učenje je odgovoren posameznik, za izobraževanje pa skupnost in družba. Zadnji »Komunike 2009 o staranju: prenovljena strategija za soočanje s prebivalstvenimi spremembami v Evropi (angl. 2209 Ageing Communication: a renewed strategy for tackling Europe's demographic challenge) govori o problematiki prebivalstvenih sprememb, še posebno staranja prebivalstva. Opozarja na to, da v luči kriznih sprememb in potrebe po hitrem kratkoročnem reševanju recesije, jaz bi dejala ekonomske, socialne in politične krize- ne smemo zgubiti izpred oči dolgoročne potrebe po obvladovanju poroblematike staranja prebivalstva. Staranje prebivalstva pomeni starajočo se družbo, ki zahteva ustrezno obravnavo in ustrezne spremembe. V Komuniqueju je poudarek na tem, da imajo države članice možnost, da še preden se prične upokojevati generacija baby boom sprejmejo ustrezne ukrepe.Do leta 2060 bomo namesto štirih v delovno aktivnem obdobju na enega upokojenega nad 65 let dobili (predvidoma seveda) dve osebi v delovno aktivnem obdobju na enega upokojenega nad 65 let. Simulacije in projekcije seveda ne pomenijo kaj dosti, kajti iz teh projekcij so izpuščene druge razsežnosti, ki determinirajo učinkovitost, proizvodnost in življenje v družbi. In zdi se, da bi dva zaposlena brez težav lahko preživela enega upokojenca pod pogojem, da iz upokojenih ljudi ne delamo vzdrževano skupino, da od upokopjenih prebivalcev ne pričakujemo istega načina dela in sodelovanja v družbi kot od oseb v srednjih letih. Potrebno pa je spodbujati in omogočiti sodelovanje starejših v družbi tako v obliki plačanega kot prostovoljnega dela. To je naloga države, da namreč z ustrezno zakonodajo omogoči sodelovanje starejših v družbi (da denimo

upokojeni raziskovalci ohranijo številko raziskovalca, da upokojeni odvetniki lahko ostanejo člani odvetniške zbornice, da upokojeni univerzitetni učitelji lahko ostanejo sodelavci fakultet, ipd). Poreklo, spol, veroizpoved, handicap ali starost preprosto so stalne lastnosti, ki jih ni moč spremeniti, in če zakon ali pravilniki omogočajo, da se na podlagi lastnosti izloči ljudi iz glavnega toka družbenega dogajanja (dela in odločanja) tedaj govorimo o diskriminaciji. Ko starejši ne bodo diskriminirani, bodo imeli tudi enakovreden dostop do kulture in izobraževanja. Tedaj bodo starejši tudi polno integrirani v družbo in tedaj ne bodo vzdrževana družbena skupina, tedaj ne bodo več v breme. V zadnjem Flash Eurobarometer, raziskavi o Medgeneracijski solidarnosti, je namreč 14% Evropejcev v starosti od 15 let do 64 let odgovorilo, da so starejši v breme družbi, v Sloveniji pa kar 23 %. *Kaj storiti, da temu ne bo tako in kakšno vlogo ima pri tem izobraževanje odraslih?*

Predvsem moramo v starajoči se družbi pristati na to, da starejši lahko sodelujejo v družbi in da seveda tudi mladi lahko enakovredno sodelujejo v družbi. To je trd oreh, ki ga morajo nalomiti generacija v sredi, tiste, ki imajo vatel in ki imajo škarje v rokah. To je potrebno, ker se v starajoči se družbi spreminjajo družbena, ekonomska in politična razmerja, in v starajoči se družbi srednje generacije morajo pristati na to, da bodo v procesih odločanja odslej bolj množično sodelovali starejši.²

Staranje prebivalstva se prvič pojavi v 20 stoletju in še dandanes nimamo pravega odgovora zakaj: nedvomno tudi zato, ker imamo več znanja. Prebivalci Evrope živijo dlje in so bolj zdravi in živijo drugače, imajo drugačna pričakovanja. Moja generacija, je demimo izkusila drugačno življenje, kot sta ga izkusila moja starša ali moja stara starša. Moja predstava o dobrem in vrednem življenju, o tem, kako bi želela živeti je drugačna od njihove. Nisem delala v tovarni, da bi potrebovala počitek od fizičnega dela, veliko sem potovala, zato bi težko pristala na to, da v naslednjih dvajsetih letih živim priklenjena na svoje stanovanje in svoje mesto. imela sem dostop do kulture, težko bi se tega odpovedala, izkusila sem veliko izobraževanja odraslih, ne vidim razloga, zakaj naj ne bi imela dostopa do izobraževanja v poznejših letih življenja. Opravila sem veliko poklicnega in prostovoljnega dela, ne vidim razloga, zakaj bi se moje življenje moralo zoožiti na moje bližnje in mojo družino. Če pa bi se zaradi nevidnih in vidnih družbenih pritiskov vendarle zgodilo, bi to bila velika škoda, veliko osiromašenje zame in za družbo.

² Ko smo nedavno poskusno znotraj projekta AESAEC preverjali pri univerzitetno izobraženih starejših kakšno je njihovo poznavanje vloge evropskih institucij, smo ugotovili, da je njihovo poznavanje evropskih institucij razmeroma majhno.

Pravimo, da živimo v družbi znanja. *Kakšne vire potrebuje ta družba, kaj je njen kapital, kaj je njena konkurenčna prednost? To so kognitivni viri.* To je znanje, to so spretnosti, to je inovativnost, ki se gradi iz vsega, kar smo izkusil in kar so drugi izkusili, gradi se iz povezanosti generacij. Inovacije namreč nastajajo v začaranem krogu, a krog mora biti sklenjen. To velja tudi za krog generacij. Inovacije so odvisne od te povezanosti tega kroga. Ko se več ljudi uči, se več ljudi pogovarja in povezuje, več ljudi razmišlja, več ljudi išče rešitve, in tedaj je inovacij več. Esther Duflo, mlada profesorica ekonomije- predava razvoj-na Univerzi Berkely in je so- ustanoviteljica laboratorija za preučevanje razvoja ter borbo proti revščini. Esther Duflo, ki jo zdaj povsod kličejo na pomoč, je v svojem uvodnem predavanju na College de France, za razumevanje začaranega kroga inovacij navedla primer neke afriške pokrajine: na enem delu pokrajine je zemlja zelena, kajti tam so ljudje med seboj povezani, se med seboj pogovarjajo, izkušnje krožijo, nastajo nove izkušnje, nova spoznanja, delo in življenje sta tako drugačna. Boljša sta. Revščine ni! V tem delu pokrajine niso prejeli več mednarodne pomoči, le ljudje so se s pomočjo zavzetih znanstvenikov med seboj povezali. Tako tudi v izobraževanju starejših odraslih. Najverjetneje ne bo nastalo in se širilo samo zase. Potrebovali bomo več raziskovanja, več izobraževanja voditeljev in mentorjev, več struktur več organizacij, več socialnega kapitala, v katerega se bo ujel človeški kapital starejših in mlajših, se tam množil in rasel. Brez tega bomo v starajoči se družbi revni in zaostali. Tu pa je pomembna zavzetost nas vseh: strokovnjakov, izobraževalcev, politikov na vseh ravneh: lokalni, nacionalni, evropski, in predvsem potrebna je zavzetost starejših samih. Vsekakor pa bo potrebno več izobraževanja.

Namesto zaključka

In komu je izobraževanje starejših odraslih namenjeno. Starejšim odraslim, vsekakor, in vsem, ki jih obdajajo. Kajti velja, da je izobraževanje obrobni družbenih skupin učinkovito, da prinaša spremembe za njih same in za družbo le pod pogojem, da ni osredotočeno zgolj na starejše same, da poseže širše. Še več, ker so starejši odrasli široka, nehomogena skupina, velja, da jih moramo razikovalci in izobraževalci in vsi, ki razvijamo izobraževalne programe, pa tudi vsi, ki vplivajo na politiko izobraževanja starejših odraslih najprej dobro spoznati. *Kdo so in kaj potrebujemo, kaj lahko ponudijo, pa tudi kaj družba pričakuje od njih. In tako, le tako bodo nastali pravi izobraževalni programi.*